

Küreselleşme Sürecinde Emperyalizm ve Hegemonya Olgularını Yeniden Düşünmek

Bilal KARABULUT*

Şafak OĞUZ**

Geliş Tarihi (Received): 09.04.2022– Kabul Tarihi (Accepted): 12.05.2022

Öz

Küreselleşme süreci insanoğlunun yaşayış, düşünüş ve davranış biçimlerinde değişim yaşanmasına sebep olan önemli bir olgudur. Yaşanan bu değişim süreci hiç kuşkusuz sosyal bilimlerin genelinde ve uluslararası ilişkiler disiplininde de kavram ve olguları yeniden düşünme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın temel amacı; “küreselleşme süreci emperyalizm ve hegemonya olgularını değiştirmiş midir ve eğer değiştirdi ise, bu değişimin boyutu nedir?” sorunsalını analiz etmektir. Çalışmanın temel varsayımı; küreselleşme süreciyle birlikte emperyalizm ve hegemonya olgularının büyük çaplı bir yapısal değişime uğradığıdır. Bu varsayımın dayanağı ise geleneksel devlet merkezli bakış açısının küreselleşme sürecinin yarattığı değişimler nedeniyle emperyalizm ve hegemonya olgularını açıklamakta yetersiz kaldığıdır. Özellikle çok uluslu şirketler gibi devlet-dışı aktörlerin bu değişime öncülük ettiği söylenebilir. Yıllık bütçeleri, çalışan sayıları ve en önemlisi uluslararası ilişkilerdeki etkinlik ve belirleyicilik rolleri göz önünde bulundurulduğunda, orta ve uzun vadede emperyal ya da hegemon yapıların devletlerden ziyade çok uluslu şirketler olabileceği öngörülebilir. Çok uluslu şirketler bu yapısal dönüşümü tek başlarına değil, muhtemel bir öngörü ile gelişmiş ülkelerle birlikte yapacaktır. Bu kapsamda devletlere indirgenmiş olan emperyalizm ve hegemonya olgularının şekillenmesinde yeni ve güçlü bir aktör olarak başta çok uluslu şirketler olmak üzere diğer devlet-dışı aktörlerin de pay sahibi olacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Emperyalizm, Hegemonya, Çok Uluslu Şirketler, Devlet-Dışı Aktörler.

Rethinking Imperialism and Hegemonia in the Globalization Process

Abstract

The process of globalization is an important phenomenon that causes changes in the way of life, thinking and behavior of human beings. Undoubtedly, this process of change has revealed the necessity of rethinking concepts and phenomena in social sciences and in the discipline of international relations. The main purpose of this study; “Has the process of globalization changed the phenomena of imperialism and hegemony, and if so, what is the extent of this change?” to analyze the problem. The basic assumption of the study; With the globalization process, the phenomena of imperialism and hegemony have undergone a large-scale structural change. The basis of this assumption is that the traditional state-centered perspective is insufficient to explain the phenomena of imperialism and hegemony due to the changes created by the globalization process. It can be said that especially non-state actors such as multinational companies are leading this change. Considering their annual budgets, number of employees, and most importantly, their effectiveness and decisive role in international relations, it can be predicted that in the medium and long term, imperial or hegemon structures may be multinational corporations rather than states. Multinational companies will make this structural transformation not alone, but together with developed countries with a possible foresight. In this context, it can be said that other non-state actors, especially multinational companies, will have a share as a new and powerful actor in shaping the phenomena of imperialism and hegemony that have been reduced to states.

Keywords: Globalization, Imperialism, Hegemony, Multinational Corporations, Non-State Actors.

* Prof.Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, bilalkarabulut@hbv.edu.tr

** Doç.Dr., Kapadokya Üniversitesi, safak.oguz@kapadokya.edu.tr

Giriş

Uluslararası ilişkiler alanındaki geleneksel kavram ve yaklaşımlar küreselleşme sürecinin etkisi altında değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Ulusal güç, savaş, barış ve terörizm gibi belli başlı olgular geleneksel anlamı içindeki dar kalıplarına sığmamakta ve bu olgular yaşadıkları değişim nedeniyle yeniden düşünülme ve yeniden anlamlandırma süreçlerinden geçmektedir. Küreselleşme sürecinin etkisi altında şekillenen bu yeni dönemde uluslararası ilişkilere ait kavramların içini doldurmak da giderek güçleşmektedir. Bu nedenle uluslararası ilişkilere ait kavram ve olguların yaşadığı değişimin yanı sıra aynı zamanda bu kavram ve olguların anlam/kapsam genişlemesine uğradığı da söylenebilir. Bu kapsamda emperyalizm ve hegemonya olguları da bu değişim dalgasının etkisiyle yeni anlam ve formlarda şekillenmektedir. Geleneksel olarak devletler arası tahakküm ilişkileri çerçevesinde ele alınan bu iki kavram, çok uluslu şirketler gibi diğer bazı devlet-dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki artan rolleri nedeniyle yeni bir anlam kazanmıştır.

Hiyerarşik bir uluslararası ilişkiler sistemi içinde, dönemin süper gücü ya da güçlerinin domine ettiği geleneksel emperyal ya da hegemonik düzenler, yalnızca devletler üzerinden kurgulanmış bir dünya sistemi anlayışının ürünüdür. Küreselleşme sürecinin etkisiyle daha çoğulcu (plüralist) bir dünya sistemi ortaya çıkmış ve gücün anlamı değişim yaşamaya başlamıştır. Askeri gücün odak noktasında olduğu güç anlayışları yerini zamanla “bilgi” ve “sermayenin” belirleyici olduğu bir güç anlayışına bırakmaktadır. Günümüzde bilgi ve sermayeye devletlerin yanı sıra artan bir oranda, çok uluslu şirketlerin de sahip olduğu bir gerçektir. Devletler halen uluslararası ilişkilerin temel belirleyicisi olmakla birlikte, bu güçlerini artık başta çok uluslu şirketler ve sivil toplum örgütleri olmak üzere diğer devlet-dışı aktörlerle paylaşmak durumunda kalmaktadırlar. Böylesi bir farklılaşma emperyalizm ve hegemonya anlayışlarının da daha plüralist bir yelpazede yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkarmaktadır.

Emperyalizm ve hegemonya tarzı üst otoritenin tahakkümü altında şekillenen uluslararası sistemler göreceli bir düzeni de beraberinde getirmektedir. Özellikle Kenneth Waltz’un belirttiği gibi Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistem benzeri yapılar, bir denge durumu yarattığı için, hegemon güçler arasında sıcak çatışmalar neredeyse sıfır noktasına gerilemektedir. Sistemde böylesi bir üst otoritenin olmadığı ya da çok sayıda üst otoritenin olduğu sistemler ise anarşi durumuna tekabül etmektedir. Günümüzde emperyal ya da hegemonik yapılar ABD ve Çin gibi küresel güçlerin yanı sıra Rusya, Hindistan, Almanya gibi alt bölgesel güç odakları tarafından şekillenmektedir. Bunların yanı sıra devlet-dışı aktörlerin de emperyal ya da hegemonik güce dönüşmeleri ise sistemi belirsizliklerle dolu bir yapı haline

getirmektedir. O nedenle günümüz konjonktüründe uluslararası sistemin en belirgin özellikleri arasında “belirsizlik” ve “kaos” ön plana çıkmaktadır.

Çalışmanın temel sorunsalı geleneksel devlet merkezli bakış açısının emperyalizm ve hegemonya olgularını devletler üzerinden açıklama eğiliminin günümüzde devam edip etmediğidir. Çok uluslu şirketlerin yeni güç odakları olarak emperyal ya da hegemon yapılarla dönüşüp dönüşmeyeceği çalışmanın başlıca tartışma konusudur. Çalışmanın temel varsayımı ise emperyalizm ve hegemonya olgularının küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı değişim ve dönüşümler nedeniyle artık açıklayıcılık güçlerinin azaldığı ve bu iki kavramın yeniden düşünülüp kavramsallaştırılması gerektiğidir. Bu kapsamda çalışmada metodolojik olarak karşılaştırmalı analiz yöntemi benimsenmiş olup, tarihselci/yorumsamacı bir anlatımla konu incelenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde küreselleşme süreci kavramsal ve kuramsal açıdan analiz edilmektedir. Küreselleşmeye ilişkin farklı bakış açıları karşılaştırmalı şekilde ele alınmakta olup, kavramın uluslararası ilişkiler alanında yarattığı temel değişimler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünün ilk aşamasında emperyalizm ve hegemonya olguları kavramsal ve kuramsal açıdan irdelenmektedir. Bu bölümün devamında emperyalizm ve hegemonya olgularının yaşadığı değişim küreselleşme üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmanın nihai aşamasında ise; küreselleşme sürecinin etkisi altında (yeni) emperyalizm ve (yeni) hegemonya olgularının uluslararası ilişkilerde yarattığı yapısal değişim incelenmektedir. Bu bölümde devlet-dışı aktörlerin ve özellikle de çok uluslu şirketlerin emperyal ya da hegemon gücün yeni formunda oynadıkları rol analiz edilmektedir.

1. Küreselleşme Olgusunun Kavramsal ve Kuramsal Analizi

Soğuk Savaşın sona ermesi ve küreselleşme sürecinin ivme kazanması uluslararası ilişkiler alanında köklü değişiklikler yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Sosyal bilimlerin hemen her alanında son yıllarda en çok başvurulan olgulardan biri küreselleşme haline gelmiştir. Küreselleşme sürecinin yarattığı değişimlere adapte olabilmek adına geleneksel yaklaşım, kuram ve kavramsallaştırmaları yeniden düşünme ve yeniden anlamlandırma çabası içindedir. Yalnızca uluslararası ilişkiler mantığını değil insanoğlunun içinde yaşamakta olduğu çevreyi de dönüştürmeye başlayan küreselleşme çok boyutlu ve çok katmanlı bir kavramdır. Küreselleşmeye yönelik çok farklı bakış açıları geliştirilmiş olsa da temelde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmeye olumlu bir süreç olarak bakan optimist düşünürler ve küreselleşmeyi olumsuz yönleri bağlamında değerlendiren pesimist düşünürler. Böylesi bir düalete küreselleşmenin en temel özelliğinin zamansal ve mekânsal görecelilik olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşme en genel anlamda; iletişim, ulaşım ve teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler sonucu insanların ulusal sınırları aşan bir biçimde birbirlerine daha bağlandığı, bu bağlamda bilginin, suçun, salgın hastalıkların, kültürlerin ve benzeri pek çok ulusal sınırlar içinde kalan ögenin artık tüm dünyaya yayılma imkânı bulduğu bir süreçtir (Sutch, 2001, s.10). Küreselleşme olgusu “Küresel Kapitalizm”, “Sınırsız Dünya” ya da “Amerikanlaşma Süreci” olarak da adlandırılmaktadır (Brown ve Ainley, 2009, s.6.). Fakat en genel anlamda “çok boyutlu bir fenomen” olarak adlandırılabilir bir süreçler topluluğuna işaret etmektedir. Askeri, ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve siyasi boyutların her birinde değişimler meydana getiren ve ulus-devlet anlayışının ulus-aşırı güçlerin etkisiyle farklılaştığı komplike bir olgudur (Raffo ve Sriram, 2007, s.1). Özellikle devlet-dışı aktörlerin uluslararası ilişkiler alanında ön plana çıkmaya başlamasıyla, geleneksel devlet merkezli yapılardan öte plüralist bir sistemin yükselmeye başladığı bir süreçtir.

Bunun yanı sıra küreselleşme olgusu sosyal bilimlerin hemen her alanında kullanılmaya başlanan bir “şemsiye kavram” olarak da düşünülebilir. Sosyoloji, psikoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi sosyal bilim disiplinlerinden müzik, mimari, resim gibi sanat alanlarına kadar pek çok farklı disiplinde küreselleşme, kavramsal bir araç olarak kabul edilmektedir (Sklair, 2010, s.114). Sosyal bilimlerin hemen her alanında kullanılan geleneksel kavram ve kuramlar küreselleşme süreciyle birlikte sorgulanmaya başlanmış ve bu kapsamda kavramsal ve kuramsal anlamda yeniden düşünme süreçleri başlamıştır. Eski Savaşlar-Yeni Savaşlar, Eski Terörizm-Yeni Terörizm gibi örneklerde olduğu gibi “Eski” ve “Yeni” kategorik ayrımı sosyal bilimlerin hemen her disiplininde ortaya çıkmıştır.

Küreselleşmeye olumlu bakan optimist düşünürler özellikle iletişim ve ulaşım maliyetlerinin düşmesinin ve hızının artmasının insanlığa yeni kapılar açtığının altını çizmektedirler. Bu durum yeni sosyal ağların ve yeni ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yine aynı şekilde bu sayede Greenpeace tarzı sivil toplum örgütleri hem seslerini daha fazla duyurabilmekte hem de daha hızlı bir şekilde hareket edebilmektedirler (Jones vd., 2001, s.180). Bunun yanı sıra Hedley Bull ve R. J. Vincent gibi düşünürler küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası toplum idealinin daha da gelişeceği ve aralarındaki kültürel farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan çatışmaların sonlanarak küresel bir toplum yaratacağına inanmaktadırlar. Bu optimistik bakış açısına göre küresel toplumla birlikte insan hakları ve refahın korunması anlayışı, güvenlik ve sınırların korunmasına endeksli geleneksel anlayışın yerine geçecektir (Reeves, 2004, s.128). İdealizm ve kozmopolitanizm yaklaşımların küreselleşme yorumları olarak değerlendirilebilecek olan bu tarz optimist bakış açılarının en

temel özelliği; var olanı tahlil etmekten ziyade var olması gereken üzerine kurgulanmış olan fütüristik yaklaşımlar olmalarıdır.

Küreselleşme sürecine pesimist bir bakış açısıyla yaklaşan düşünürler de vardır. Küreselleşmeyi eleştiren düşünürlerin büyük bir kısmı, bu süreci bir “homojonleştirme” ve “tektipleştirme” süreci olarak görmektedirler. Özellikle üçüncü dünya ülkeleri ya da az gelişmiş ülkeler olarak nitelendirilen ülke gruplarının zengin kültürel ve sosyal özellikleri küreselleşme süreci ile erimekte ve yok olmaya başlamaktadır. Bu nedenle küreselleşmeyi, modernleşme ideolojisinin daha geniş coğrafyalara yayılmış yeni ve daha güçlü bir versiyonu olarak görmektedirler (Paolini vd., 1999, s.6). Kwame Appiah ve Fred Dallmayr gibi kimi düşünürler ise özellikle ekonomik küreselleşmenin kimlikleri erittiği ve homojen bir küresel topluma gidildiğini savunmaktadırlar. Kozmopolitanizmi savunan bu iki düşünür bunun önüne geçmek adına dini, kültürel, sosyal ve politik farklılara saygı duyulması ve asimilasyon yerine saygı çerçevesinde ilişkilerin yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar (Beardsworth, 2011, s.21). Böylesi idealist bakış açılarının mevcut gerçeklerin önüne ne kadar geçebileceği ise son derece muğlaktır. Diğer bir anlatımla içinde yaşanan gerçekler ile hayal edilenler arasındaki farklılık zaman içinde artmaktadır. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte daha da derinleşmeye başlayan sorunlar, iyimser bakış açılarının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası ilişkilerde ekonomi ve politika daha da iç içe geçmiş ve uluslararası ilişkilerin ekonomi-politiği önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Politikanın; devlet, çatışma ve ideoloji gibi olguları ile ekonominin; üretim, finans ve teknoloji gibi alanları artık sarmal bir yapıya dönüşmüştür (Halliday, 2005, s.262). Buradan hareketle şu tespit yapılabilir: “Küreselleşme süreci ile birlikte iç ve dış politika, enerji, güvenlik, siyaset, ekonomi... gibi pek çok alan birbirleri ile daha entegre hale gelmiş ve ulusları ilişkiler analizleri de daha geniş ve komplike bir çalışma alanı haline gelmiştir.” Bu tespit daha rafine bir biçimde ifade edilecek olursa; küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası ilişkiler alanındaki analizler çok fazla girdi ve değişken olması nedeniyle oldukça zorlaşmıştır.

Küreselleşme süreciyle ilgili literatürde yaşanan bir diğer tartışma da Westfalyan düzenin yani ulus-devlet yapısının küreselleşme ile birlikte ciddi bir erozyona uğradığı yönündeki görüşlerdir. Örneğin “topraksızlaşma yaklaşımını” benimseyen eleştirel jeopolitikçilerin büyük bir kısmı küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devletin eski gücünü yitirdiği, sınırların anlamının kaybolduğunu savunmaktadırlar. Buna karşılık Paul Hirst, Grahame Thompson ve Stephen Krasner gibi düşünürlerin bırakın ulus-devletin zayıflamasını, aksine daha da güçlendiğini savunmaktadırlar (Scholte, 1997, ss.427-428). Yine Cerny’e göre küreselleşme eş-zamanlı olarak yerel, uluslararası ve ulus-ötesi süreçleri bünyesinde barındıran

bir süreçler topluluğudur. Susan Strange ise küreselleşme süreciyle ilgili bu kafa karışıklığına ilişkin olarak, kavramın sosyal bilimlerde en kötü şekilde kavramsallaştırılan ve bu nedenle kavramsallaştırma düzeyi çok düşük olan olgu olduğunu savunmaktadır (Clark, 1998, ss.481-482). Aslında bu konuda iki tarafın görüşlerinden bir sentez oluşturulmalı ve küreselleşme süreciyle birlikte ulus-devlet yapısının kimi alanlarda eski gücünde olmadığı fakat buna karşılık ulus-devletlerin halen uluslararası ilişkilerin en önemli aktörü olmaya devam ettiği kabul edilmelidir.

Küreselleşmenin kapitalizm olgusu ile yakın bir ilişkisi vardır. Küreselleşme kapitalizmin bir aşaması veya kapitalizmin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Kapitalizm ekonomi merkezli olmak üzere sosyolojik, psikolojik, siyasi ve kültürel alanları da etkileyen bir olgudur. En genel anlamda; Üretim-Dağıtım-Tüketim süreçlerini içeren, bireylerin ve bireylerin oluşturduğu yapıların maksimum çıkar elde etmek adına yürüttüğü, seçim-yönlendirme-yarar gibi olgularla ifade edilen ve en nihayetinde hedefi hem mekânsal hem de zamansal açıdan sürekli genişlemek olan bir ekonomik sistemdir (Swedberg, 2005, s.6). Bu sistemin nüvesini bireycilik, çıkar ve özel mülkiyet hakkı gibi liberal değerler oluşturmaktadır (Scrapanti, 1999, s.2). Fakat burada hemen belirtmek gerekir ki kapitalizmi tek bir tanımla ifade etmek indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Zira kavram çok farklı bileşenleri ve bakış açılarını bünyesinde barındıran, belki de sosyal bilimlerin en tartışmalı kavramlarından biridir.

Kapitalizmin yanı sıra küreselleşme ile ilintili bir diğer olgu liberalizmdir. Kapitalizme benzer şekilde, liberal dünya görüşünün küreselleşmenin gelişimine zemin hazırlayan en önemli düşünsel yol haritası olduğu bir gerçektir. Liberal düşüncelerin özellikle Amerika ve İngiltere’de gelişim gösterdiği ve bu nedenle bir nevi Anglo-Sakson ekolu olduğu söylenebilir (Kubalkova vd., 1998, s.11). Liberallerin en temel sorunsallarının insanların refahlarını ve haklarını en iyi şekilde nasıl koruyup, geliştirebiliriz sorusu olduğu söylenebilir (Laferriere ve Stoett, 1999, s.179). Bu soruya buldukları en net cevap ise bireyin özgürleştirilmesidir. Bunun yanı sıra liberal yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinindeki yansımalarına bakıldığında; savaş ve barış çalışmaları, ticaret, uluslararası hukuk ve güç dengesi gibi olguların liberal düşünürlerin başlıca ilgi alanları olduğu söylenebilir (Haar, 2009, s.125).

Adalet, düzen ve barış ilkeleri çerçevesinde bireyler ve devletler arası ilişkilerin yeniden dizayn edilmesi ilk dönem liberallerin temel hedefleri olmuştur. İlk dönem liberaller içinde öne çıkan isimlerden bir diğeri de Immanuel Kant’dır. 1795 yılında yazmış olduğu Sonsuz Barış adlı eseriyle dünya barışı idealini sistematik bir biçimde analiz etmiş ve yorumlamıştır (Steans vd., 2013, s.23). Kant’ın düşünce sistematığı günümüzde de liberallerin en önemli esin kaynaklarından biridir. Özellikle kozmopolitanizmin savunan pek çok düşünür, Kant’ın dünya

vatandaşlığı hayalinden hareketle kozmopolit bireyler vasıtasıyla yeni bir dünya tasavvur etmektedirler. Etnik ve dini bağlarından sıyrılıp, kendini dünya vatandaşı olarak görme eğilimi sınırlı sayıda insan için geçerli olan bir kimliktir. Dünyanın genelinde aidiyet hislerinin devam ettiği ve hatta kimi ülkelerde giderek güçlendiği söylenebilir. Bu nedenle Kant'ın yaklaşımı ve kozmopolitizm ideali, somut pratikte karşılığını bulamamış yaklaşımlardır.

Liberalizmin ideolojik bir yönünün olduğu da bir gerçektir. Bu ideolojinin nüvesini ise modernizm olgusu oluşturmaktadır. Bu nedenle küreselleşmeyi Batılı modernist ideolojiden bağımsız düşünmek de mümkün değildir. Modernizm en genel anlamda Martin Luther King'in 1517'de Roma Katolik Kilisesi'nin hegemonyasına karşı çıkması ile başlamıştır. Daha sonra Kilisenin seküler güçlerle çatıştığı Yüz Yıl Savaşları ve Otuz Yıl Savaşları ile kilise ile birlikte feodal yapılarında yenilmesi ile yeni bir dönem başlamıştır (Amen vd., 2011, s.14). Dini otoritenin yönetimden el çektilmesi ve modern ulus devletlerin ortaya çıkması ise 1648 tarihli Westfalya Andlaşması ile olmuştur. Modernizmin sekülerizm ile birlikte anılması son derece doğaldır. Zira Westfalya Andlaşması bir zihniyet ve kimlik dönüşümüne işaret etmekteydi. Özellikle “kimlik” olgusunda din yerine ulusun öncelenmesi ve “sadakat” duyulacak merkezde yaşanan bu marjinal değişim dünya tarihini derinden etkilemiştir (Shah vd., 2011, ss.33-34).

Batı-merkezli (“Euro-centrism” veya “Western-centrism”) bakış açılarından en geniş kapsamlısı olan modernizm, aslında Batı-merkezli düşünüş biçiminin ideolojik formudur. Bu bakış açısının en spesifik özelliği tüm dünyaya Batı penceresinden bakması ve bu perspektif doğrultusunda düşünce yapılarını, yaşayış biçimlerini, değerleri, inançları ve kültürleri yorumlamasıdır. Bu Batı-merkezli anlayış kimi zaman halktan halka, kimi zaman devlet düzeyinde, kimi zamansa akademik camiada kendini göstermektedir. Örneğin Batı-merkezli düşünüş biçimine sahip akademisyenler, kendi kullandıkları bilimsel metodoloji ya da diğer çalışma usullerine uygun olmayan diğer tüm akademik çalışmalarını “bilim-dışı” sayabilmektedir (Mgonja ve Makombe, 2009, s.027-037). Bu anlayış pozitivism ve modernizm örneklerinde kendini çok net bir biçimde ifşa etmektedir. Yine Batı tipi demokrasi anlayışına sahip olmayan diğer tüm demokrasiler olgunlaşmamış yapılar olarak görülmektedir.

Liberalilere göre çıkar olgusu da ülkeleri motive etmekte ve bu sayede uluslararası işbirliği ve uluslararası örgütlenmenin önü açılmaktadır. Özellikle ulus ötesi ilişkilerin giderek yoğunlaşması ülkeler arası “karşılıklı bağımlılığı” giderek arttırmaktadır (Andreas ve Nadelmann, 2006, s.8.). Karşılıklı bağımlılık nedeniyle uluslararası işbirliğinin artacağı ve bu sayede uluslararası barış ve güvenliğin sağlanabileceği anlayışı realizmin yaklaşımları ile örtüşmemektedir. Realistlere göre her devlet kendi ulusal çıkarını maksimize etme güdüsüyle davrandığı için uluslararası işbirliği pek de mümkün değildir. Bu noktada karşılıklı bağımlılığın

çoğu zaman simetrik değil, asimetrik karşılıklı bağımlılık şeklinde ortaya çıktığı ve bu nedenle genellikle tahakküme dayalı bu tarz ilişki biçimlerinin ülkeler arası münasebetleri şekillendirmeye devam ettiği söylenebilir. Ayrıca karşılıklı bağımlılık olgusunda devlet-dışı aktörler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının önde gelen üç neo-liberal düşünürü; Ernest Haas, Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'dir. Bu neo-liberal akım, realizmi uluslararası ilişkileri devletlere indirgemesi nedeniyle kıyasıya eleştirmektedirler. Hem aktör düzeyinde hem de ilişki bakımından uluslararası ilişkilerin çok daha plüralist bir perspektif içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bir yandan devlet-dışı aktörlerin analizlere dâhil edilmesi gerektiğini savunurken diğer yandan uluslararası ilişkileri devlet yönetimlerinin birbiriyle ilişkisi olmaktan ziyade, iş dünyasının ekonomik ilişkileri ya da halkların birbirleriyle olan sosyal ilişkileri de kapsayan bir alan olarak görmektedirler (Ghosh, 2013, ss.7-8). Uluslararası ilişkileri, askerler ve diplomatlar arasında bir ilişki olarak gören devlet merkezli geleneksel yaklaşım, Keohane ve Nye tarafından kıyasıya eleştirilmektedir. Arnold Wolfers'ın şu sözleri Keohane ve Nye tarafından yeni bakış açıları için bir referans teşkil etmektedir; "Vatikan, bir Arap-Amerikan petrol şirketi ya da başka bir devlet-dışı aktör uluslararası ilişkileri etkileme potansiyeline sahiptir. Böylesi bir etkileme gerçekleştiği anda artık onlarda uluslararası arenada bir aktör konumuna yükselmektedirler. Bu aktörlerin uluslararası ya da ulus-ötesi aktörleri etkileme kapasiteleri belki de devletlerden bile fazla olacaktır..." (Nye ve Keohane, 1971, s.330).

Özetle küreselleşme olgusunun ortaya çıkışı, gelişim süreci ve mevcut formunun ortaya çıkışında kapitalizm, liberalizm ve modernizm olgularının oldukça önemli bir etkisi vardır. Bu üç olgunun yanı sıra küreselleşme süreci; (yeni) emperyalizm ya da (yeni) hegemonya sistemi olarak da görülmektedir. İşte bu noktada çalışmanın temel sorunsalı ortaya çıkmaktadır: Küreselleşme süreci emperyalizm ve hegemonyanın kabuk değiştirmiş yeni şekli midir? Bir alt sorunsal da küreselleşme süreciyle birlikte emperyalizm ve hegemonya olguları bilinen anlamlarının dışına mı çıkmıştır, yoksa bu iki olgu geçmişte ne ise günümüzde de aynı mantık üzerine inşa edilmektedir? Bu ve benzeri sorunsallar karşısında çalışmanın temel varsayımı ise; küreselleşme sürecinin emperyalizm ve hegemonya olgularını yeniden düşünmeyi gerektiren bir yapısal özelliğe sahip olduğudur. Özellikle büyük ya da süper devletlerle özdeşleştirilen emperyalizm ve hegemonyayı küreselleşme süreciyle birlikte "yalnızca devletlere indirgemenin" eksik ve hatalı bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Aralarında en fazla çok uluslu şirketlerin öne çıktığı devlet dışı aktörlerin bu yeni süreçte hegemonya ve emperyalizm

olgularının içini devletlerle birlikte ve hatta kimi konularda devletlerden bağımsız bir biçimde doldurabileceği olasılığı ortaya çıkmıştır.

2. Küreselleşme Sürecinde Emperyalizm ve Hegemonya Olgularının Yapısal Değişimi

Geleneksel anlamı içinde emperyal devletin en temel özelliği bir merkezi devlet yapılanmasına ve onun çevresinde kümelenen periferi bölgelerine sahip olmasıdır. Bu periferi topraklar genelde çok etnikli ve çok dinli bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra emperyalizmi eski ve yeni emperyalizm olarak sınıflandırmak oldukça tutarlı bir yaklaşımdır. Zira Roma İmparatorluğu gibi kadim emperyallerle, 18. ve 19. yüzyıl deniz emperyalleri arasında çok ciddi yapısal farklılıklar vardır. Roma İmparatorluğu'nun emperyalizmi daha yapısal ve yönetsel özellikler taşıırken, İngiltere ve İspanya gibi deniz gücü emperyalleri daha çok sömürü ve kolonileştirme üzerine kuruludur (Mattingly, 2011, ss.5-6). Soğuk Savaş dönemindeki iki emperyal güç ABD ve SSCB'nin emperyal yapıları ise diğerlerinden çok farklıdır. Sovyet emperyalizmi daha çok ideolojik unsurlara ve silahlı güce dayanırken, Amerikan emperyalizm açık-kapı politikası kapsamında ekonomik ilişkilere ve kültürel emperyalizme dayanmaktaydı (Wolfe, 1997, s.388). Böylesi farklı uygulamaların yanı sıra emperyalizm benzeri pek çok kavramsallaştırma da söz konusudur. Kolonyalizm, hegemonya, vesayet yönetimi, işgal politikası gibi pek çok terim, emperyalizmle olgusuyla ilişkisi olan ama emperyalizm yerine kullanılamayacak kavramlardır (Horvart, 2011, ss.45-57). Emperyalizm ve benzeri kavramların hepsinin ortak noktası ise “devlet-merkezli” bir bakış açısı ile şekillenmiş olmalarıdır. Diğer bir anlatımla emperyalizm büyük/süper devletlerin tahakkümüne dayalı bir strateji ya da dış politika davranışı olarak kabul edilmektedir.

Emperyalizm konusundaki yaklaşımları ile alanın önde gelen düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Johan Galtung, emperyalizmi merkez-çevre ülkeleri bağlamında değerlendirmektedir. Galtung'a göre; Çevre ulusta, kısmen merkezle çevre arasındaki etkileşimin nasıl oluştuğuna bağlı olarak merkez, çevreden daha fazla büyümektedir. Sadece ekonomik etkileşim açısından düşünülme bile merkez çevreden daha zengindir. Fakat bu zenginleşmenin bir parçası olarak Çevre'deki merkez, Merkez ulusa gönderilen değer (örneğin hammaddeler) için sadece iletim kemeri (örneğin mali şirketler, ticaret şirketleri) görevi görmektedir. Bu değer Merkez'deki merkeze girmekte ve bunun da az bir kısmı Merkez'deki çevreye ulaşmaktadır. Önemli olan nokta Çevre'ye kıyasla Merkez'de daha az çıkar uyumsuzluğunun olmasıdır. *Böylece genel düzenleme büyük ölçüde Merkez'deki çevrenin lehinedir.* Merkez'de iki taraf birbirine karşı olabilir. Fakat toplam oyunda çevre kendisini,

Çevre'deki çevrenin değil, daha çok Merkez'deki merkezin ortağı olarak görmektedir ve oyunun esas hilesi buradadır. Merkez ulus daha fazla, çevre ulus ise daha az kaynaşmış olduğundan ve bu nedenle daha düşük bir ihtimalle uzun dönemli stratejiler geliştirebileceğinden iki çevre arasında ittifak oluşumu engellenmektedir (Galtung, 2004, s.31). Galtung'a göre kendisinin emperyalizm teorisi Marksist-Leninist teorinin emperyalizm anlayışı gibi indirgemeci değildir. Zira Marksist-Leninist teoride emperyalizm kapitalizme indirgenmiştir. Galtung kendi teorisini ise çok daha genel ve merkez ve çevre ilişkisine yönelik çok daha yapısal analizler içeren bir yaklaşımdır (Galtung, 1971, s.82).

Emperyalizmi merkez-çevre bağlamında değerlendiren bir diğer düşünür ise Immanuel Wallerstein'dır. Wallerstein'in bu kapsamdaki en önemli yaklaşımı Dünya-Sistem Teorisi'dir. Ona göre kapitalist dünya sisteminde politikanın temel rolü istikrarı sağlamaktır. Yaklaşık 500 yıldır bu sistem yaşanan tüm çatışmalara, savaşlara, kıtlığa ve iç çekişmelere rağmen istikrarını korumuştur. Bu sistemde en önemli iki olgu bir aktör ve düzenleyici olarak devletler ve liberal bakış açısıdır. Bunun yanı sıra jeokültürün de ayrı bir önemi vardır Modern Dünya Sistemi'nde (Nölke, 2014, ss.202-204) Galtung ve Wallerstein'in emperyalizm yaklaşımları farklılık gösterse de her ikisinde de emperyalizmi devlet-merkezli bir sistem olarak görme eğilimi vardır. Devlet-dışı aktörler iki düşünür tarafından da önemli bir etken olarak görülmemektedir.

Emperyalizm ile oldukça yakın bir anlam ilişkisi içinde olan hegemonya kavramı ise İtalyan düşünür Antonio Gramsci tarafından Hapishane Defterleri olarak adlandırılan yaklaşık 3000 sayfalık notları aracılığıyla literatüre giren bir kavramdır. En genel anlamda hegemonyanın siyasi ve entelektüel elitlerin üstten kurduğu bir sistem olduğunu ve alt katmanların bu sisteme adapte edildiğini savunmaktadır. Bu sistem emperyalizm gibi her zaman tahakküme dayanmak zorunda değildir ve rıza unsuru hegemonyada oldukça önemli bir unsurdur. Bir sosyal grup devleti, bir grup devlet de uluslararası sistemi kontrol edebilir. Kapitalist sistemin yönetme biçimi olan hegemonyada entelektüellerin ve kültürün oldukça önemli bir rolü vardır (Gramsci, 1996, ss.201-202). Gramsci, kültürün güç olgusuyla doğrusal bir ilişkisi olduğu ve bu nedenle "kültürel hegemonyanın", hegemonyanın nüvesini oluşturduğunu savunmaktadır (Lears, 1985, s.568). Gramsci, Frankfurt Okulu teorisyenlerine benzer şekilde kültürü kapitalist toplumların üst yapısı olarak görmektedir. Hegemonyanın kendini sürekli olarak yeniden üretmesi sosyal etkileşim süreçlerini kontrol edebilmesiyle doğrudan bağlantılıdır (Stoddart, 2007, s.201). Tarihsel blokun oluşması adına entelektüellerin çok önemli bir rolü vardır ve hegemonik yapıları ayakta tutan bu entelektüellerin faaliyetleridir. Zira hegemonik bir sosyal sınıfın varlığı olmaksızın toplumsal yapının hegemon gücün istediği doğrultuda inşa edilmesi mümkün değildir (Cox, 1996, s.219). Bu kapsamda emperyalizm

topraksal genişleme ve hammaddeye erişim gibi araçlarla kendini gösterirken, hegemonyada ise esas olan kültürel araçlar vasıtasıyla istenen/arzulanan bir yapının diğerlerinin algısını kontrol altına alma stratejisi söz konusudur.

Uluslararası ilişkiler disiplini açısından bakıldığında hegemonya kavramı geleneksel anlamı içinde; bir devletin diğerleri üzerinde kurduğu baskı ve tahakküm gücüne dayanan politika ve uygulamaları şeklinde anlaşılmaktadır (Ives, 2004, s.2). Fakat bu hegemonyanın bir yönünü temsil etmektedir. Hegemonya asıl olarak rızaya dayalı köleliğe dönüştüğünde yapısal bir özellik taşımakta ve tahakküm ilişkilerinden çok daha güçlü bir sisteme dönüşmektedir. Hegemonya kavramının uluslararası ilişkiler disiplini içinde kullanılan anahtar kavramlar arasında yer almaya başlaması ise eleştirel teorisyenler ve özellikle Robert W. Cox marifetiyle olmuştur. Cox, 1981 yılında yazmış olduğu “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory” ve 1983 yılında yazmış olduğu “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method” adlı makaleleri ile uluslararası ilişkileri hegemonya olgusu üzerinden yeniden düşünme pratiğinin en önemli öncülerinden biri haline gelmiştir. Cox’un yaklaşımı eleştirel teorinin nüvesini oluşturan, Marksist ve Neo-Gramscian bir düşünüş biçimidir (Budd, 2013, s.15). Cox’a göre uluslararası ilişkileri yalnızca devletler arası ilişkilere ve özellikle savaş/barış diyalektiği içindeki bir güç mücadelesine indirgemek yanlış bir yaklaşımdır. Uluslararası ilişkileri farklı yapısal özelliklere sahip devletler ve devlet-dışı aktörleri de içerecek şekilde, güç mücadelesi etkileyen diğer faktörleri de göz önünde bulundurarak yeni bir perspektifle analiz etmek gerekmektedir (Cox, 1981, s.126). İşte bu noktada Cox, Gramsci’nin hegemonya anlayışından büyük ölçüde yararlanarak uluslararası ilişkilere eleştirel bir perspektiften bakmaktadır. Cox’un yaklaşımı hem emperyalizm hem de hegemonya olgularını devlet-dışı aktörleri de kapsayacak şekilde genişletme ve derinleştirme eğilimlerinin en güçlü örneklerinden biridir.

Günümüzde ise hegemon güç denince akla gelen ilk devlet hiç şüphesiz ABD’dir. ABD ne kadar eleştirilirse eleştirilsin yine de çoğu kez hegemonyasını diğer devletlere dayatmamaktadır. ABD’nin hegemonyası büyük ölçüde “gönüllülük” esasına dayanan, diğer bir anlatımla “istenen” bir hegemonya olarak tezahür etmektedir. Açıklık, şeffaflık ve gönüllülük esasına dayanan bu hegemonya kültürel, ekonomik, askeri, teknolojik ve siyasi boyutları içinde barındırmaktadır. ABD’nin Uzakdoğu ve Avrupa’daki çoğu müttefikinde bu gönüllülük esasına bağlı ABD hegemonyasını benimseme hali mevcuttur (Ikenberry ve Mastanduno, 2007, s.7). Amerikan hegemonyası mı imparatorluğu mu tartışması da literatürde karşılaşılan tartışmalardan biridir (Agnew, 2005, s.13). Burada şu şekilde bir kategorik ayırıma gidilebilir. ABD’nin sert güce yani tahakküme dayalı politikaları emperyal bir güç olarak

uyguladığı eylemler olarak görülebilir. Bunun yanında ABD'nin gücünü rızaya dayalı bir ilişki biçimi şeklinde icra ettiği yumuşak güç politikaları ise hegemonya kapsamında değerlendirilebilir.

11 Eylül saldırıları ile ABD'nin geleneksel caydırıcılık politikasını bir adım öteye taşıyıp, önleyici savaş ya da ön alıcı müdahale gibi yeni kavramsallaştırmalarla içeriği belirsiz, uluslararası hukuka uygunluğu tartışmalı yeni bir caydırıcılık stratejisi izlediği görülmektedir. Dönemin ABD Başkanı Bush; “Geleneksel caydırıcılık politikalarıyla yeni tip terörizmle mücadele edilemez” diyerek bu yeni caydırıcılık stratejisinin sebebini de ortaya koymuştur (Gray, 2003, s.8). Fakat başka ülkeleri işgal ederek teröristleri caydırmanın maliyeti ABD açısından ağır olmuştur. Ekonomisi darbe almış, uluslararası arenadaki kredibilitesi düşmüş ve aslında ABD'nin ulusal çıkarları ile ne kadar örtüştüğü bile tartışma konusu olan bu savaşlarda çok sayıda asker kaybı yaşamıştır. Ayrıca ABD, zamanla salt askeri önlemlerle terörist grupları caydıramayacağını da anlamıştır. ABD'nin önleyici müdahale doktrini kapsamında giriştiği eylemler, terör gruplarını daha fazla provoke etmiştir (Knopf, 2009, ss.32-33). Bunun yanı sıra Soğuk Savaş sonrası dönemde tehditlerin kaynağının belirsiz hale gelmesi ABD'nin yanı sıra diğer pek çok devletin de caydırıcılık anlayışını da dönüştürmeye başlamıştır. Siber tehditler, asimetrik çatışma biçimleri, vekâlet savaşları gibi görece yeni olgular tehditlerin kaynağını muğlaklaştırmış, bu bağlamda devletlerin caydırıcılık anlayışları da sorgulanmaya başlanmıştır. ABD'nin özellikle son yıllarda sert güç kullanan bir emperyal olma yaklaşımından uzaklaşıp, yumuşak gücü ile hegemonyasını sürdürme eğilimini benimsediği söylenebilir. Bu noktada ABD'nin geleneksel hegemonya stratejilerinin sürdürülebilirliği tartışma konusudur. Zira sistemde öne çıkmaya başlayan Çin, Hindistan, Almanya ve Rusya gibi aktörler bu hegemonik güce meydan okumaktadırlar. Bu meydan okumadan daha önemli gerçeklik de bu çalışmanın da temel konusu olan “(Yeni) Emperyalizm ve (Yeni) Hegemonya” anlayışlarının ortaya çıkmış olmasıdır. Başta çok uluslu şirketler olmak üzere, devlet-dışı farklı güç odaklarının uluslararası ilişkilerin temel belirleyicilerinden biri olmaya başlaması, geleneksel emperyalizm ve hegemonya anlayışlarının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir.

2020 yılı rakamlarına göre Apple 1,38 trilyon dolar, Microsoft 1,27 trilyon dolar, Alphabet 1 trilyon dolar, Amazon 931 milyar dolar ve Facebook 632 milyar dolarlık piyasa değerine ulaşmışlardır (Euronews, 2020). Amazon'un sahibi ve kurucusu Jeff Bezos'un 2010'daki serveti 12,3 milyar dolar iken 2020 yılına gelindiğinde bu servet 111,5 milyar dolara yükselmiştir. Servetindeki artış miktarı yaklaşık olarak 99,2 milyar dolardır. Yine benzer şekilde Fransız moda devi LVMH'nin sahibi Bernard Arnault'un 2010'daki serveti 27,5 milyar dolar iken 2020 yılında bu rakam 109,9 milyar dolara ulaşmıştır. Servetindeki artış miktarı

yaklaşık olarak 82,4 milyar dolardır. Microsoft'un kurucusu Bill Gates ise 2010'da 53 milyar dolara sahip iken, 2020'de serveti 55,2 milyar dolarlık artışla yaklaşık 108,2 milyar dolara ulaşmıştır (Euronews, 2020). İstatiksel verilerden de anlaşılacağı gibi çok uluslu şirketlerin sermaye güçleri her geçen gün daha da artmaktadır. Buna karşın çoğu devlet ya yüklü miktarda borcun altındadır ya da sıfıra yakın bir büyüme sağlamaktadır. Kısa vadede olmasa dahi orta ve uzun vadede bu eğilimin devam etmesi, uluslararası alandaki güç merkezinin devletlerden çok uluslu şirketlere kaymasını beraberinde getirebilir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak emperyalist ve hegemonik güç olgusunun da zaman içinde yön değiştirebileceği öngörülebilir.

Bunun yanı sıra çok uluslu şirketlerin istihdam ettiği çalışan sayısı ve hissedarlarının sayısı her geçen gün artmaktadır. 2020 yılı rakamlarına göre Walmart'ta çalışan insan sayısı yaklaşık 2,2 milyondur (Art of Economics, 2021). Çalışanlara tedarikçiler, lojistik firmaları ve Walmart'ın hizmet satın aldığı kurum ve kişilerde eklendiğinde bu sayı ikiye katlamaktadır. Bir de bu insanların aileleri eklendiğinde neredeyse on milyon insan Walmart merkezli bir aidiyet içinde bulunmaktadır. Çok uluslu şirketlerde istihdam edilen insanlar belli bir kurum kültürü içinde eğitilmekte ve aidiyet hissi zaman içinde farklılaşmaktadır. Devletin vatandaşı olmanın yanında, güçlü bir kurumsal kimliğe de sahip olmaktadır. Böylesi bir durum çok uluslu şirketlerin de devletler benzeri demografik bir güç unsuruna dönüşmeye başladığına örnek gösterilebilir.

Sermaye gücü ve demografik güç devlet-dışı bu yeni güç merkezlerinin etkinliklerinin bir bölümüdür. Bu ekonomik gücün yanı sıra asıl önemli olan kültürel, sosyolojik, psikolojik ve siyasi güçleridir. Örneğin Facebook veya Instagram gibi sosyal medya mecraları sanal ağlarda kurulmuş bir ülke gibi düşünülebilir. Bu ülkelerin yaklaşık 1,5 milyar üyesi/vatandaşı bulunmaktadır. Bu ülkede belirli kurallar içinde hareket etmek zorunludur. Aksi takdirde üyelikten çıkarma/vatandaşlıktan atılma ya da başka cezai müeyyidelerle karşılaşılabilir. Yine bu mecralarda siyasi eğilimler şekillenmekte, sosyolojik yapı inşa edilmektedir. Bu bağlamda Facebook ve Instagram sosyal medya dünyasının emperyal ve hegemonik güçleri olarak değerlendirilebilir. Mark Zuckerberg bu iki büyük gücün de tek sahibi olduğu düşünüldüğünde "imparator" olarak nitelendirilebilir. Diğer bir anlatımla günümüz dünyasında Mark Zuckerberg'in gücü çoğu devlet başkanından fazladır ve sahip olduğu yapılar dünyayı yönlendirmektedir. Bu nedenle (Yeni) Emperyalizm ve (Yeni) Hegemonya dendiğinde ilk akla gelen isimler teknoloji devleridir.

3. Düzen/Anarşi Dikotomisi Bağlamında (Yeni) Emperyalizm ve (Yeni) Hegemonya

Hegemonya ve emperyalizm; “üst otoritenin varlığında, göreceli bir düzen” anlamına gelmektedir. Eğer ki hegemon ya da emperyal güçlerin etkisini yitirdiği bir ortam ortaya çıkarsa, anarşinin güçleneceği söylenebilir. Anarşi, en genel anlamda, kuralları zorla/tahakkümle uygulayan bir üst otorite/süper gücün olmadığı sistemdir. Uluslararası anarşi kavramı ilk kez Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, 1926 yılında, G. Lowes Dickonson tarafından kullanılmıştır. Dickonson’a göre savaşların en temel sebebi; uluslararası sistemde devletler arasındaki düşmanlığı engelleyecek herhangi bir üst otoritenin yokluğudur. Fakat anarşi her zaman savaş veya çatışmayla sonuçlanacak bir kaos ortamı değildir. Üst otorite yerine uluslararası rejimlerin olduğu bir sistem de barışçıl olabilir. Ya da güç dengesi bu kaos halinin önüne geçebilir (Diez vd., 2011, ss.1-3). Bu nedenlerden ötürü anarşi olgusu mutlak anlamda çatışma ya da şiddet içermek zorunda değildir.

Düzen/Anarşi dikotomik ayırımı, Thomas Hobbes ve Aydınlanma Dönemi düşünürleri vasıtasıyla düşünce dünyasına kazandırılmış ve o tarihlerden günümüze değin sosyal bilimler alanında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur (Meier, 2004, s.84). Uluslararası ilişkiler teorilerine bakıldığında ise anarşi olgusuna en çok değinen ve çalışmalarını bu kavram üzerinden şekillendiren başat teorinin Kennetz Waltz’un öncülüğünü yaptığı neorealizm olduğu görülecektir. Waltz’a göre uluslararası sistemin yapısı, doğası gereği anarşiktir. Böylesi bir sistemde her devlet kendi çıkarlarını gözetmek zorundadır. Bu ise hem uluslararası işbirliğini engellemekte hem de güvenlik ikilemi yaratmaktadır. Konstrüktivist teorisyenlerin en önemli teorisyenlerinden biri olan Alexander Wendt ise bu neorealist yaklaşıma eleştirmekte ve anarşi halini “sabit/değişmez” olduğuna karşı çıkararak; “anarşi; devletlerin ortaya çıkardığı ve şekillendirdiği bir durumdur” demektedir. İngiliz Okulu’ndan Hedley Bull ise anarşiyi uluslararası sistemde değil uluslararası toplumda aramak gerektiğini söylemektedir. Bull’a göre; egemenlik hakkı veya iç işlerine müdahale yasağı gibi uluslararası toplumun normları anarşi halini engelleyebilecek araçlardır (Diez vd., 2011, ss.1-3.). Bunun yanı sıra; güvenlik yalnızca şiddeti önlemek adına olmalı, anlaşmalara saygı duyulmalı ve mevcut kazanımlar yani statüko korunmalıdır. Bull’a göre evrensel ahlaki amaçlar doğrultusunda hareket edilmelidir (Roberson, 2002, s.8). Fakat herkesin ahlak anlayışının kendi dünya algısına göre şekillendiği, şiddet olgusunun ne olduğu, mevcut andlaşmalar ya da statükonun korunmasının adil olup olmadığı tartışmaya açıktır.

Sonuç olarak geleneksel uluslararası ilişkiler teorisyenlerinin büyük bir kısmı uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını kabul etmektedirler. Aralarındaki farklılıklar anarşinin kaynağı/nedenleri ve bunu optimist ya da pesimist algılamalarında ortaya çıkmaktadır. Bunun

yanı sıra uluslararası ilişkilerde “mutlak” bir anarşi halinden söz etmekte pek rasyonel değildir. Zira devletler, toplumsal gruplar ve bireyler arasında bu anarşi durumunu denetim altına alma gayesiyle oluşturulmuş uluslararası kurumlar, normlar, kurallar ve üzerinde oydaşma sağlanmış anlayış biçimleri vardır (Clemens, 2004, s.13). Uluslararası rejimler olarak da düşünülebilecek bu ortak akıl, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını bir nebze de olsa düzenleyici ve denetleyici rol oynamaktadır.

Uluslararası ilişkilerin her zaman anarşik bir yapıya ve hiyerarşik bir sisteme sahip olacağı gerçeği uluslararası ilişkiler alanında yapılacak en önemli çalışmalardan birinin “değişen konjonktür içinde değişkenleri açıklamak” olduğu söylenebilir. Diğer bir anlatımla anarşinin yaşadığı yapısal dönüşümler, hiyerarşik sistemde yaşanan dönemsel değişimler, egemenlik ve güvenlik gibi bu değişimlerden etkilenen diğer unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Böylesi bir yaklaşım sistemik değişimler üzerinden resmin bütününe görebilmek adına oldukça rasyoneldir (Hobden ve Hobson, 2002, s.279). Diğer bir anlatımla realistlerin aksine anarşi sabit/değişmez bir yapı değil, sürekli kendini dönüştüren bir olgudur. Anarşi halinin mutlak olarak ortadan kalkması mümkün gözükmesine de anarşinin yıkıcı etkilerini minimize etmek mümkündür. Özellikle sistemi domine eden bir emperyal ya da hegemonik gücün olmadığı durumlarda uluslararası rejimler önemli bir araç haline gelmektedir.

Üst otorite/süper gücün olmadığı bir sistemin ortaya çıkması halinde anarşinin yıkıcı etkilerinin önüne geçilebilmesi adına yeni bir düzenleyici yapının devreye girmesi gerekmektedir. Genel olarak İngiliz Okulu olarak adlandırılan yaklaşımın bu noktada uluslararası rejimleri savunduğu görülmektedir. Robert Keohane’a göre hegemonya sonrası dönemde uluslararası barış ve güvenliğin teminatı uluslararası rejimler olacaktır (Keohane, 2005, s.49). Rejimler en genel anlamda; “Uluslararası ilişkilerin herhangi bir alanında, aktörlerin beklentileri doğrultusunda üzerinde oydaşma sağladıkları ve normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerini kapsayan üstü kapalı ya da açık prensipler bütünüdür.” Prensipler, gerçeklere dayanan ve doğruluğu olan inançlardır. Normlar, hak ve sorumluluklardan oluşan davranış standartlarıdır. Kurallar, eylemlerin yasaklar ve düzene dayanmasıdır. Karar alma prosedürleri ise kolektif seçimlerin yapılması ve uygulanabilmesi için gerekli olan hâkim eylem kalıplarıdır. Keohane ve Nye ise uluslararası rejimleri; “yönetişim düzenlemeleri bütünü” olarak tanımlamaktadırlar. Ve bunun kurallar, normlar ve prosedürleri kapsayan ve davranışları kontrol altında tutan bir olgudur. Richard Haas ve Hedley Bull da bir takım farklılıklara rağmen uluslararası rejimleri buna benzer bir biçimde tanımlamıştır (Krasner, 2007, s.3).

Uluslararası normların üstünlüğü altında barış içinde yaşanabileceği iddiası bir yönüyle idealist bir bakış açısını yansıtırken, diğer bir yönüyle de gizil bir ideolojik söylem

barındırmaktadır. Zira bu anlayışı savunan çoğu düşünür, böylesi bir yapının ancak; hukuk kurallarının üstünlüğünün egemen olduğu, barış içinde yaşayan, liberal, demokratik ve insan haklarına saygılı medeni toplumlarda ortaya çıkabileceğini savunmaktadırlar (Sikkink, 1998, s.520). Modernleşme ideolojisi ile benzerlikler göstermesi, bu anlayışa da temkinli yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Uluslararası rejimler oluşturulurken, kural koyucu devletlerin önderliğini Batılı güçlü devletlerin yapacağı aşikârdır. Bu nedenle yasa yapıcı konumundaki Batı dünyası emperyalist ve hegemonik gücünü bu kez de uluslararası hukuk kurallarıyla kamufle edebilir.

(Yeni) Emperyalizm ve (Yeni) Hegemonya bağlamında değerlendirildiğinde emperyalizm ve hegemonya anlayışlarının da dönüştüğü görülmektedir. Bu nedenle daha çok devletler arası ilişkileri düzenlemek mantığı ile kurgulanan uluslararası hukuk anlayışı, söz konusu devlet-dışı aktörler olunca yetersiz kalacaktır. Çok uluslu şirketler gibi yeni güç odakları, büyük ölçüde tahakküme değil rızaya dayalı bir ilişki biçimi geliştirmektedir. Bu tarz yeni emperyal ve hegemonik güçlerin, gücü de buradan gelmektedir. İnsanların bile-isteye boyun eğdikleri bu güç odakları zaten büyük ölçüde hukuka uygun hareket etmektedirler. Rızaya dayalı kölelik olarak da adlandırılabilir yeni emperyalizm ve yeni hegemonya süreçlerinde karşılıklı bir anlaşma söz konusudur. Muktedir muktedir olmaktan, köleleştirilen bireyler kölelikten memnun olmaya devam ettikçe bu sistemin değişmesi de mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Birbirine oldukça yakın anlamlarda kullanılan emperyalizm ve hegemonya kavramsallaştırmalarının ayrıştıkları en önemli nokta ilişki biçiminin nasıl inşa edildiğidir. Emperyalizm büyük ölçüde zora/tahakküme dayalı bir ilişki biçimi iken, hegemonyada tahakkümden öte rıza unsuruna dayalı bir ilişki söz konusudur. Yine emperyalizmde sert güç (hard power) unsurları baskın haldeyken, hegemonyada ise yumuşak güç (soft power) unsurlarına ağırlık verilmektedir. Aralarındaki farklılıklara rağmen iki kavram da hiyerarşik bir uluslararası ilişkiler anlayışının ürünüdürler ve iki kavram da devletlerden hareketle anlamlandırılmaktadırlar. Bunun en temel sebebi geleneksel uluslararası ilişkiler anlayışının, devlet merkezli bir bakış açısı üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Realizmin büyük etkisiyle uluslararası ilişkiler alanında güç, savaş, güç dengesi, silahlanma gibi kavramlara özel bir anlam atfedilmiştir. Yine realist düşünme biçiminin doğal bir sonucu olarak emperyalizm ve hegemonya gibi kavramsallaştırmaların odağında da hep büyük/süper devletler veya geleneksel emperyal güçler olmuştur. Eleştirel teori gibi post pozitivist uluslararası ilişkiler teorileri dahi emperyalizm ve hegemonya söz konusu olduğunda devlet merkezli yaklaşımlar

benimsemişlerdir. Oysa ki küreselleşme süreciyle birlikte bu düşünce kalıpları kırılmaya başlamıştır. Devletler yine önemli bir aktör olmakla birlikte, uluslararası ilişkileri belirleyen diğer önemli aktörler de analizlere dâhil edilmeye başlanmıştır. Özellikle çok uluslu şirketlerin sermaye güçlerini ve etkinlik alanlarını her geçen gün daha da ileriye taşımaları emperyalizm ve hegemonya olgularını da yeniden düşünmeyi gerekli hale getirmiştir.

Realizmin diyalektiği olarak düşünülebilecek idealizmin de küreselleşme süreciyle birlikte yeniden şekillenen uluslararası ilişkileri anlama ve anlamlandırma noktasında yetersiz kaldığı söylenebilir. Uluslararası barış ve güvenliğin yegâne teminatının uluslararası hukuk kuralları ve uluslararası örgütler olduğu ön kabulüyle bir yaklaşım geliştiren idealistler, devlet-dışı diğer aktörlerin uluslararası ilişkiler alanındaki etkisini yeterli düzeyde ele almamaktadır. Devletlerden hareketle düzen arayışında olan idealistlerin bir versiyonu olan İngiliz Okulu'nun savunduğu "uluslararası rejimler" yaklaşımı bu konuda daha rasyonel seçimler önermektedir. Zira uluslararası rejimlerde tüm aktörler sürece dâhil edilmekte ve "yönetişim" anlayışı içinde devlet ve devlet-dışı aktörler birlikte hareket etmektedir. Bu tarz bir yönetim anlayışı çoğu uluslararası soruna çözüm bulabilmek adına önemli olmakla birlikte, yine de uluslararası rejim yaklaşımını şekillendiren gücün Batılı ülkeler olacağı akıldan çıkarılmamalıdır. Böylesi bir gerçeklik her aktöre eşit uygulanma iddiasında olan uluslararası hukuk kurallarının ve bağımsız yapılanmalar oldukları ileri sürülen uluslararası örgütlerin güvenilirliğini sorgulamayı beraberinde getirmektedir.

Realist ve idealist yaklaşımların emperyalizm ve hegemonya olgularını açıklamakta yetersiz kaldığı bir gerçektir. Zira emperyalizm ve hegemonya olguları küreselleşme sürecinin etkisiyle değişim yaşamaktadır. Artık devletler arası hiyerarşik ve dikey bir yapıdan öte, devlet-dışı aktörlerinde sürece dâhil olduğu yatay eksenli bir güç paylaşımında söz edilebilir. Devlet yapılarının emperyal ya da hegemonik sistemlerdeki belirleyici güçleri devam etse de her geçen gün bu güçlerinin devlet-dışı aktörlerle paylaşmak zorunda kaldıkları bir süreç yaşanmaktadır. Böylesi bir durumun doğal bir sonucu olarak uluslararası sistemdeki belirleyici-düzenleyici yapılar belirsiz hale gelmekte ve göreceli bir belirsizlik ve kaos ortamı ortaya çıkmaktadır. Üst otoritenin yokluğu kimi zaman uluslararası sorunların çözümünü içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Örneğin 2011'de Suriye'de başlayan iç çatışma uzun yıllardır bir çözüme kavuşturulamamaktadır. Soğuk Savaş dönemindeki gibi düzenleyici-belirleyici iki hegemon gücün olmadığı günümüz konjonktüründe soruna çok sayıda aktör müdahil olmakta ve sorunun çözümü bu nedenle güçleşmektedir. Yine benzer şekilde düzenleyici-belirleyici üst otoritenin yokluğu terörizm, düzensiz göç hareketleri ve ulus aşırı suçlar gibi sorunlarla mücadeleyi de güçleştirmektedir.

Emperyal ve hegemonik yapılar düzenleyici-belirleyici özellikleri nedeniyle kaos ve çatışmaları bir nebze de olsa azaltmaktadır. Fakat bu durum, bu yapıların baskıcı-tektipleştirici özelliklerini ortadan kaldırmamaktadır. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi en temel insani değerlerin hiçe sayıldığı emperyal ve hegemonik sistemler çoğulcu, katılımcı ve şeffaf yönetim modellerinin çok uzağındadır. Gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde hukuk kurallarının hiçe sayıldığı bu sistemler, devlet dışı aktörlerin de devreye girmesiyle birlikte, dikey bir hiyerarşik yapı içinde emperyal ya da hegemon güçlerin dikte ettiği bir yönetim anlayışından daha yatay bir düzlemde kararların ortaklaşa alındığı bir yönetim modeline doğru evrilmektedir. İşte bu noktada her devlet ve devlet dışı aktörün uymak zorunda kalacağı uluslararası hukuk kurallarının ortaya çıkması sistemi daha barışçıl ve sürdürülebilir bir yapı haline getirebilecektir. Uluslararası rejimlerin güçlenmesi emperyal ya da hegemon güçlerin düzenleyici-belirleyici yapılarını ve göreceli denge rollerini sona erdirerek, bu yapıların alternatifi olarak ortaya çıkarabilecektir. Daha katılımcı ve şeffaf bir sistem olan uluslararası rejimler, “her ne kadar ideolojiden ve siyasetten tamamen arındırmak mümkün olmasa da”, yine de daha demokratik ve daha adil bir uluslararası düzen için önemli bir adım olabilecektir.

Kaynakça

- Adas, M. (1998). Imperialism and colonialism in comparative perspective. *The International History Review*, 20(2), 371-388.
- Agnew, J. (2005). *Hegemony: the new shape of global power*. Philadelphia: Temple University Press.
- Amen, M. ve Toly, N., Mccarney, P. ve Segbers, K. (2011). Sighting or Slighting Cities in International Relations. M. Amen, N. Toly, P. McCarney and K. Segbergs (Eds.), *Cities and Global governance: new sites for international relations* (ss. 13-32). Farnham-Surrey: Ashgate Publishing.
- Andreas, P. ve Nadelmann, E. (2006). *Policing the Globe: Criminalization and Crime Control in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Art of Economics. (2021). *En fazla çalışan sayısına sahip olan şirketler*. Erişim Tarihi: 23.12.2021, <https://art-of-economics.com/2021/04/22/calisan-sayisi-en-fazla-olan-sirketler/>
- Beardsworth, R. (2011). *Cosmopolitanism and international relations theory*. Cambridge: Polity Press.
- Beier, J. M. (2004). Beyond hegemonic state(ment)s of nature -indigenous knowledge and non-state possibilities in international relations-. C. Geeta ve S. Nair (Eds.), *Power, postcolonialism and international relations: reading race, gender and class*, Oxon: Routledge.
- Brown, C. ve Ainley, K. (2009). *Understanding international relations*. London: Palgrave Macmillan.
- Budd, A. (2013). *Class, states and international relations: a critical appraisal of Robert Cox and neo-Gramscian theory*. Oxon: Routledge.
- Clemens, W.C. (2004). *Dynamics of international relations: conflict and mutual gain in an era of global interdependence*. Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.
- Ghosh, P. (2013). *International relations*. Delhi: PHI Publications.
- Cox, R. W. /1981). Social forces, states and world orders: beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Cox, R. W. (1996). Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method. R. Cox VE T. C. Sinclair (Eds.), *Approaches to world order*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, I. (1998). Beyond the great divide: globalization and the theory of international relations. *Review of International Studies*, 24(4), 481-482.
- Diez, T., Bode, I. ve Da Costa, A.F. (2011). *Key concepts in international relations*. London: SAGE Publications.
- Euronews. (2020). *Dünyada en zengin 10 kişi kim, ne kadar zengin?*. Erişim Tarihi: 22.12.2021, <https://tr.euronews.com/2020/01/20/dunyada-en-zengin-10-kisi-kim-ne-kadar-zengin>
- Euronews. (2021). *Dünyanın en değerli şirketleri neler, hangi ülkeden?*. Erişim Tarihi: 21.12.2021, <https://tr.euronews.com/2020/01/21/dunyanin-en-degerli-sirketleri-neler-hangi-ulkeden>

- Galtung, J. (1971). A structural theory of imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81-117.
- Galtung, J. (2004). Emperyalizmin yapısal teorisi. *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 25-46.
- Getz, T.R. ve Streets-Salter, H. (2011). *Modern imperialism and colonialism A Global Perspective*, New Jersey: Pearson.
- Gramsci, A. (1996). *Prison notebooks volume 2 (1930)*. (J. A. Buttigieg, Çev.) New York: Columbia University Press.
- Gray, C. S. (2003). *Maintaining effective deterrence*. Carlisle: Strategic Studies Institute Publishing.
- Haar, E.V.D. (2009). *Classical liberalism and international relations theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Halliday, F. (2005). *The middle east in international relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobden, S. ve Hobson, J. M.. (2002). On the road towards an historicised world sociology. S. Hobden ve J. M. Hobson (Eds.), *Historical sociology of international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horvart, R.J. (1972). A definition of colonialism”, *Current Anthropology*, 13(1), 45-57.
- Keohane, R. O. (2005). *After hegemony: cooperation and discord in the world political economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. ve Mastanduno, M. (2003). International Relations Theory and The Search for Regional Stability. G. J. Ikenberry ve M. Mastanduno (Eds.), *International relations theory and the Asia-Pacific*. Columbia: Columbia University Press.
- Ives, P. (2004). *Language and hegemony in Gramsci*. London: Pluto Press.
- Jones, R.J.B., Jones, P.M., Dark, K. ve Peters, J. (2001). *Introduction to international relations*. Manchester: Manchester University Press.
- Knopf, N. ve Jeffrey W. (2009). Three Items in One: Deterrence as Concept, Research Program, and Political Issue. T. V. Paul, P. M. Morgan ve J. J. Wirtz (Eds.), *Complex deterrence strategy in the global age*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Krasner, S. D. (2007). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. B. A. Simmons ve R. H. Steinberg (Eds.), *International law and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kubalkova, V., Onuf, N. ve Kowert, P. (1998). Constructing Constructivism. V. Kubalkova, N. Onuf ve P. Kowert (Eds.), *International relations in a constructed World*. New York: M. E. Sharpe.
- Laferriere, E. ve Stoett, P.J. (1999). *International relations theory and ecological thought: towards a synthesis*. London: Routledge.

- Lears, T. J. J. (1985). The concept of cultural hegemony: problems and possibilities. *The American Historical Review*, 90(3), 567-593.
- Mattingly, D.J. (2011). *Imperialism, power, and identity: experiencing the Roman Empire*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mgonja, G., Boniface, E.S. ve Makombe, I.A.M. (2009). Debating international relations and its relevance to the third World. *African Journal of Political Science and International Relations*, 3(1), 027-037.
- Nölke, A. (2014). World-system Theory. S. Schieder ve M. Spindler (Eds.), *Theories of international relations*. Oxon: Routledge.
- Nye, J.S. ve Keohane, R.O. (1971). Transnational relations and world politics: an introduction. *International Organization*, 25(3), 329-349.
- Paolini, A. J., Elliot, A. ve Moran, A. (1999). *Navigating modernity: postcolonialism, identity, and international relations*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Raffo, V.I., Sriram, C.L., Spiro, P. J. ve Biersteker, T. J. (2007). Introduction: international law and international politics -old divides, new developments-. T.J. Biersteker, P. J. Spiro, C.L. Sriram ve V.I. Raffo (Eds.), *International law and international relations: bridging theory and practice*. Oxon: Routledge.
- Reeves, J. (2004). *Culture and international relations: narratives, natives and tourists*. Oxon: Routledge.
- Roberson, B.A. (2002). Probing the Idea and Prospects for International Society. B.A. Roberson (Ed.), *International Society and the development of international relations theory*. London: Continuum.
- Scholte, J.A. (1997). Global capitalism and the state. *International Affairs*, 73(3), 427–452.
- Screpanti, E. (1999). Capitalist forms and the essence of capitalism. *Review of International Political Economy*, 6(1), 1-26.
- Shah, T.S. ve Philpott, D. (2011). The Fall and Rise of Religion in International Relations -History and Theory-. J. L Snyder (Ed.), *Religion and international relations theory*. New York: Columbia University Press.
- Sikkink, K. (1998). Transnational politics, international relations theory, and human rights. *Political Science and Politics*, 31(3), 517-523.
- Sklair, L. (2010). From international relations to alternative globalisations. *Journal of Critical Globalisation Studies*, (3), 114-127.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T. ve El-Anis, I. (2013). *An introduction to international relations theory: perspectives and themes*. Oxon: Routledge.

- Stoddart, M.C.J. (2007). Ideology, hegemony, discourse: a critical review of theories of knowledge and power. *Social Thought & Research*, 28, 191-225.
- Sutch, P. (2001). *Ethics, justice and international relations: constructing an international community*. London: Routledge.
- Swedberg, R. (2005). The Economic Sociology of Capitalism: An Introduction and Agenda. V. Nee ve R. Swedberg (Eds.), *The economic sociology of capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wolfe, P. (1997). History and imperialism: a century of theory, from Marx to postcolonialism. *The American Historical Review*, 102(2), 388-420.